

THỰC TRẠNG GIẢNG DẠY GIÁO DỤC ĐỊA PHƯƠNG VÀ CHỦ ĐỀ LỄ HỘI Ở HÀ NỘI TRONG CÁC TRƯỜNG PHỔ THÔNG HIỆN NAY

Nguyễn Thị Thanh Hòa

Trường Đại học Thủ đô Hà Nội

Tóm tắt: Chủ trương đưa nội dung Giáo dục địa phương vào trong chương trình giáo dục phổ thông thể hiện tính đúng đắn và kịp thời của Bộ Giáo dục và Đào tạo khi nhận thấy sự cần thiết trong việc giáo dục ý thức, tư tưởng, hiểu biết của học sinh về văn hóa, lịch sử, địa lí cũng như cập nhật thông tin về tình hình kinh tế, xã hội của địa phương mình đang sinh sống và học tập. Tuy nhiên, việc triển khai giảng dạy nội dung giáo dục địa phương thành phố Hà Nội, trong đó có nội dung về lễ hội ở các cơ sở giáo dục còn nhiều vấn đề đặt ra. Bằng phương pháp phân tích, thống kê và phỏng vấn sâu, trên cơ sở đối chiếu nội dung giảng dạy lễ hội ở bậc Tiểu học hiện nay, tác giả chỉ rõ những vấn đề đặt ra và đề xuất một số kiến nghị để việc dạy và học nội dung lễ hội trong chương trình Giáo dục địa phương thành phố Hà Nội được triển khai đồng bộ, thống nhất, hiệu quả và hữu ích cho học sinh ở các trường phổ thông trên địa bàn Thủ đô trong thời gian tới.

Từ khóa: Giảng dạy, lễ hội, giáo dục địa phương thành phố Hà Nội

Nhận bài ngày 12.12.2023; gửi phản biện, chỉnh sửa và duyệt đăng ngày 26.01.2024

Liên hệ tác giả: Nguyễn Thị Thanh Hòa; Email: ntthoa@daihocthudo.edu.vn

1. MỞ ĐẦU

Từ năm 2018, Bộ Giáo dục và Đào tạo đã đưa nội dung giáo dục địa phương vào giảng dạy trong chương trình giáo dục ở bậc Phổ thông trong cả nước. Trong quá trình triển khai, hầu hết các trường phổ thông trong đó có Hà Nội gặp nhiều khó khăn, bất cập từ tên gọi môn học, tài liệu hướng dẫn dạy học, đội ngũ giáo viên, cách thức kiểm tra đánh giá ...

Lễ hội là một thành tố quan trọng trong văn hóa Việt Nam và Hà Nội, là nội dung đã được đưa vào giảng dạy ở một số khối lớp cấp tiểu học (1,2,4), tuy nhiên về nội dung, thời lượng, phương pháp giảng dạy nội dung này còn nhiều “lỗ hổng”, chưa thể hiện được đặc sắc riêng của lễ hội ở Thủ đô, nhất là chưa trang bị cho học sinh nhận thức đầy đủ và toàn diện về vai trò của lễ hội trong việc giáo dục văn hóa truyền thống ở Hà Nội.

Trên cơ sở chỉ ra thực trạng giảng dạy nội dung giáo dục địa phương thành phố Hà Nội, tập trung phân tích những bất cập trong việc lựa chọn các lễ hội tiêu biểu để giảng dạy cho học sinh ở các khối lớp, tác giả đề xuất một số giải pháp nhằm khắc phục tình trạng trên để nội dung này được hiểu đúng, triển khai hiệu quả, có ý nghĩa và truyền cảm hứng cho học sinh trên địa bàn Thủ đô.

2. NỘI DUNG

2.1. Thực trạng giảng dạy nội dung giáo dục địa phương Thành phố Hà Nội ở các trường phổ thông hiện nay

2.1.1. Vài nét về nội dung giáo dục địa phương thành phố Hà Nội

Trong chương trình giáo dục phổ thông 2018 (sau đây được viết tắt là CTGDPT 2018), Bộ Giáo dục và Đào tạo đã đưa Giáo dục địa phương là một trong những nội dung mới, thuộc nhóm bắt buộc, giúp học sinh có thêm kiến thức về văn hóa, lịch sử, địa lí cũng như cập nhật thông tin về tình hình kinh tế, xã hội của địa phương mình đang sinh sống và học tập. Theo CTGDPT 2018, nội dung giáo dục của địa phương cấp tiểu học gồm một số vấn đề cơ bản về:

- Lịch sử hình thành và phát triển, truyền thống quê hương; lễ hội, nghệ thuật truyền thống, di tích lịch sử, danh nhân văn hóa; phong tục, tập quán địa phương.

- Địa lý, dân cư; cảnh quan thiên nhiên, môi trường tự nhiên; ngành nghề, làng nghề truyền thống của địa phương.

- Một số nội dung về kinh tế, xã hội, chính sách an sinh xã hội; giáo dục tư tưởng, đạo đức, lối sống, kĩ năng sống; xây dựng nếp sống văn minh, tôn trọng kỉ cương, pháp luật; bảo vệ môi trường tự nhiên tại địa phương.

Ở cấp Tiểu học, nội dung giáo dục của địa phương được tích hợp trong Hoạt động trải nghiệm. Nội dung giáo dục của địa phương cấp tiểu học còn được tích hợp hoặc sử dụng trong dạy học các môn học ở từng lớp gắn với điều kiện tự nhiên, kinh tế, xã hội của địa phương, đất nước; các hoạt động giáo dục tư tưởng, từ thiện vì cộng đồng tại địa phương; các hoạt động xã hội và tìm hiểu một số nghề nghiệp gần gũi với học sinh... góp phần hình thành và phát triển phẩm chất chủ yếu và năng lực cốt lõi của học sinh tiểu học [1; tr31,32].

Đến năm 2023, Sở Giáo dục và Đào tạo thành phố Hà Nội đã phát hành sách Giáo dục địa phương thành phố Hà Nội cho học sinh lớp 1,2,3 (Tiểu học), lớp 6,7 (THCS), lớp 10 (THPT). Trên cơ sở chương trình giáo dục phổ thông tổng thể của Bộ Giáo dục và Đào tạo, Sở Giáo dục và Đào tạo Hà Nội đã chỉ rõ nội dung giáo dục của địa phương cấp Tiểu học đảm bảo một số yêu cầu:

- Cụ thể hóa mục tiêu của CTGDPT 2018 đảm bảo yêu cầu cần đạt đối với nội dung giáo dục của địa phương được tích hợp trong Hoạt động trải nghiệm và trong dạy học các môn học (Tiếng Việt, Đạo đức, Tự nhiên và Xã hội, Toán, Lịch sử và Địa lý...) ở từng lớp cấp Tiểu học.

- Giúp giáo viên Tiểu học có tư liệu chính xác, phù hợp; vận dụng được các phương pháp, hình thức tổ chức dạy học theo định hướng tích hợp để phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo; giúp học sinh thêm cơ hội trải nghiệm và có thể vận dụng kiến thức đã học vào giải quyết một số vấn đề thực tiễn tại địa phương; phát triển phẩm chất, năng lực học sinh.

Tài liệu về nội dung giáo dục của địa phương cấp Tiểu học, tùy điều kiện từng địa phương, được sưu tầm, biên soạn đảm bảo phù hợp với lứa tuổi học sinh tiểu học; đảm bảo chính xác và yêu cầu của xuất bản phẩm tham khảo; được sử dụng và quản lý theo quy định tại Thông tư số 21/2014/TT-BGDĐT ngày 07/7/2014 của Bộ trưởng Bộ GDĐT Quy định về quản lý và sử dụng xuất bản phẩm tham khảo trong các cơ sở giáo dục mầm non, giáo dục phổ thông và giáo dục thường xuyên [6].

Đối với cấp Trung học cơ sở và cấp Trung học phổ thông, nội dung giáo dục của địa phương có thời lượng 35 tiết/năm học, tổng thời lượng trong cả 7 năm học là 245 tiết. Từ khung thời lượng này, các địa phương sẽ căn cứ nhu cầu thực tế, mỗi tỉnh, thành phố trực thuộc trung ương lựa chọn nội dung giáo dục phù hợp cho địa phương mình.

Đối với cấp Trung học, nội dung giáo dục địa phương được biên soạn thành bộ TL giáo dục địa phương của một tỉnh có vị trí như sách giáo khoa với nội dung về giáo dục địa phương thuộc 7 lĩnh vực: Văn hóa, lịch sử, địa lí, kinh tế, xã hội, môi trường, hướng nghiệp. TL giáo dục địa phương được biên soạn theo từng bài học, chủ đề hoặc theo nhóm chủ đề [6].

2.1.2. Những vướng mắc trong quá trình triển khai giảng dạy nội dung giáo dục địa phương

thành phố Hà Nội

Lúng túng trong tên gọi và nội dung kiến thức giáo dục địa phương

Thực tế đến thời điểm này, giáo viên và học sinh ở các nhà trường không biết gọi Nội dung giáo dục địa phương là “môn học” hay là “hoạt động” cho phù hợp bởi Bộ Giáo dục và Đào tạo, Sở Giáo dục và Đào tạo, Phòng Giáo dục và Đào tạo cũng chưa xác định nội hàm chính xác. Trong Thông tư, công văn, hướng dẫn... gửi đến các trường hiện đang dùng cụm từ “nội dung giáo dục địa phương” mà chưa gọi đó là “môn học” mặc dù yêu cầu về kiểm tra đánh giá, thời lượng dạy với từng khối lớp đều không khác so với các môn học khác có trong chương trình đào tạo [7].

Xuất phát từ tên gọi chưa được thống nhất là môn học hay hoạt động nên Bộ, Sở, Phòng Giáo dục và Đào tạo ở các địa phương khi hướng dẫn cũng chỉ đặt tên là Tài liệu Nội dung giáo dục địa phương chứ không phải là sách giáo khoa Nội dung giáo dục địa phương.

Sự chậm trễ trong việc biên soạn và phát hành tài liệu giáo dục địa phương thành phố Hà Nội

Nếu thực hiện đúng lộ trình thì khi Bộ Giáo dục và Đào tạo phê duyệt sách giáo khoa thì nội dung Giáo dục địa phương cũng phải được phê duyệt và thời điểm này giáo viên phải có được tài liệu Nội dung giáo dục địa phương của lớp 3, lớp 7 và lớp 10. Tuy nhiên, thực tế hiện nay khi năm học 2022-2023 kết thúc những tài liệu giảng dạy về GDP vẫn chưa được cung cấp cho người dạy và người học. Hiện nay, giáo viên đảm nhiệm nội dung này chủ yếu tự biên soạn, tự xoay sở tra cứu, tìm hiểu tài liệu online để giảng dạy. Phương pháp chủ yếu vẫn là “học chay” bằng các file FDE mà Sở Giáo dục và Đào tạo gửi qua email nội bộ về các đơn vị. Với những khó khăn về tài liệu, nhiều trường phổ thông chưa đưa nội dung giáo dục địa phương vào giảng dạy trong năm học 2021-2022 [7].

Thời gian qua, Bộ Giáo dục và Đào tạo đã ban hành các Thông tư hướng dẫn biên soạn, thẩm định nội dung Giáo dục địa phương và hướng dẫn đánh giá Nội dung giáo dục địa phương vào đầu năm học 2021-2022. Những nội dung này, Tạp chí điện tử Giáo dục Việt Nam đã có nhiều bài viết phản ánh, phản biện khá sâu sắc và cũng đã đưa ra nhiều giải pháp cụ thể. Song, có lẽ những khó khăn về khâu biên soạn, thẩm định đề trình Bộ Giáo dục và Đào tạo phê duyệt thì vẫn chưa được thực hiện quyết liệt ở các địa phương. Hiện nay, việc biên soạn tài liệu nội dung Giáo dục địa phương của các địa phương không phải do đội ngũ chuyên gia, nhà khoa học có chuyên môn sâu về địa phương học, Hà Nội học, chủ yếu giao cho những người kiêm nhiệm.

Trong khi, Giáo dục địa phương cần người có hiểu biết vừa phổ rộng vừa chuyên sâu ở các khía cạnh khác nhau: Địa lý, lịch sử, văn hóa, văn học, nghệ thuật... nhưng hầu hết đơn vị biên soạn ở địa phương chưa có sự kết nối hiệu quả với các Viện nghiên cứu, Hội chuyên ngành để tiếp cận nguồn lực về tài liệu và đội ngũ chuyên gia để biên soạn tài liệu này được tốt nhất...

Việc thẩm định tài liệu nội dung Giáo dục địa phương chưa tìm đến các chuyên gia, nhà giáo có kiến thức sâu rộng về chuyên ngành mà mình thẩm định. Trong khi, nội dung Giáo dục địa phương có tới 6 phân môn và được giảng dạy ở 12 khối lớp phổ thông cần 12 đầu tài liệu lên đến vài ngàn trang đề cập đến các chuyên ngành khác nhau, thể hiện tính liên ngành nhưng chưa được thực hiện hiệu quả tại các trường phổ thông trên địa bàn Thủ đô trong những năm qua.

Thiếu giáo viên chuyên trách giảng dạy

Bên cạnh đó, việc phân công giảng dạy, cách đánh giá, kiểm tra, vào điểm nhận xét Nội dung giáo dục địa phương hiện nay đang được thực hiện rất manh mún, bất cập. Một số trường phổ thông phân công cho một giáo viên dạy nội dung Giáo dục địa phương (bao gồm: Ngữ văn, Lịch sử, Địa lý, Giáo dục công dân, Âm nhạc, Mĩ thuật) nhưng cũng có trường phân ra từng phân môn và đưa về các tổ chuyên môn giảng dạy.

Khi kiểm tra định kỳ thì chấp nối mỗi phân môn một câu vào đề kiểm tra. Mặt khác việc hướng dẫn đánh giá, nhận xét các phân môn có quan niệm và cách tiến hành không giống nhau,

việc công nhận Đạt/ Không đạt ở nội dung giáo dục địa phương vì thế mà chỉ đánh giá hình thức, chưa phản ánh đúng năng lực của mỗi học sinh [7].

Với thường lượng rất ít, 35 tiết học/năm học nhưng có 6 lĩnh vực chuyên sâu, chia làm 2 học kỳ khiến cho việc giảng dạy, kiểm tra, vào điểm, nhận xét môn học rối rắm, chắp vá không theo một trình tự khoa học nào - đó là thực tế giảng dạy nội dung Giáo dục địa phương ở nhiều trường học hiện nay.

“Mặc dù rất coi trọng việc đào tạo, bồi dưỡng đội ngũ song ở các trường tư thục nói chung, trường PTLC Phenikaa nói riêng, công tác bồi dưỡng năng lực chuyên môn giáo viên giảng dạy nội dung Giáo dục địa phương còn vướng mắc do chưa được tham gia đầy đủ các chương trình tập huấn cũng như hướng dẫn các tài liệu hỗ trợ trong quá trình giảng dạy. Dù là một trường tư thục mới mở song Phenikaa rất coi trọng phương pháp dạy học tích hợp liên môn, dạy học qua dự án. Đây là những phương pháp mới, đòi hỏi quá trình tích lũy kinh nghiệm để tiến hành hiệu quả như ý muốn”.

(Phỏng vấn một giáo viên dạy Giáo dục địa phương tại trường PTLC Phenikaa)

“Thực tế hiện nay việc giảng dạy nội dung Giáo dục địa phương Thành phố Hà Nội cho thấy: Nếu Ban giám hiệu trường nào nghiêm túc, trách nhiệm sẽ ngồi lại cùng tổ chuyên môn và giáo viên phân công dạy để tự nghĩ, tự chọn nội dung trường mình sẽ dạy, để gỡ khó, gỡ khổ cho giáo viên. Để giáo viên có hướng thực hiện nội dung mình sẽ dạy trong năm nay, năm sau, các nội dung chọn dạy phải gần gũi, dễ kiếm tài liệu, nhất là các tài liệu trên mạng vì thực tế giáo viên rất khó tự tìm tài liệu trên sách địa phương. Còn Ban giám hiệu trường nào giao các tổ tự bàn bạc, tự quyết định thì nội dung giáo dục địa phương, nếu có thực hiện cũng không đầu vào đâu. Thậm chí, nhiều đơn vị việc dạy nội dung này chỉ có hồ sơ trên giấy, thực tế nhà trường không thực hiện, nếu có chỉ thực hiện được một chủ đề”.

(Phỏng vấn Ban giám hiệu trường THCS công lập tại Hà Nội)

2.2. Giảng dạy nội dung lễ hội trong chương trình giáo dục địa phương ở trường phổ thông hiện nay: thực trạng và những vấn đề đặt ra

2.2.1. Cần nhận thức đúng về lễ hội và vai trò của lễ hội trong đời sống văn hóa của người Hà Nội

Một số khái niệm

“Lễ” trong “lễ hội” là những nghi thức được con người tiến hành theo những quy tắc nhất định, mang tính biểu trưng nhằm đánh dấu hoặc kỷ niệm một sự kiện, nhân vật nào đó với mục đích cảm tạ, tôn vinh về sự kiện, nhân vật với mong muốn nhận được sự tốt lành, sự giúp đỡ từ những đối tượng siêu hình mà người ta thờ cúng [4, tr. 26].

“Hội” trong “lễ hội” là cuộc vui được tổ chức cho đông đảo người tham dự theo phong tục truyền thống hoặc nhân dịp đặc biệt gắn với một sự kiện, nhân vật nào đó ở mỗi địa phương. Những hoạt động diễn ra trong hội phản ánh phong tục, tập quán, điều kiện, khả năng và trình độ phát triển về kinh tế, xã hội của địa phương, đất nước tại thời điểm diễn ra sự kiện đó [4, tr.31].

Lễ hội là hình thức sinh hoạt văn hóa của cộng đồng, diễn ra trên một địa bàn cư dân trong thời gian và không gian xác định, để nhắc lại một sự kiện, nhân vật lịch sử hay nhân vật huyền thoại; là dịp thể hiện ứng xử văn hóa của con người với thiên nhiên, thánh thần và giữa con người với nhau trong xã hội. Lễ hội là cơ hội mà con người được vui chơi, giải trí, thu nạp năng lượng để nâng cao năng suất lao động; quảng bá văn hóa của địa phương; thắt chặt và mở rộng mối quan hệ giữa các cộng đồng trong và ngoài khu vực cư trú.

Đặc điểm lễ hội ở Hà Nội

Theo số liệu thống kê của Cục Văn hóa Thông tin cơ sở (Bộ Văn hóa - Thể thao và Du lịch) vào năm 2008, sau khi sáp nhập Hà Tây, Hà Nội có 1070 lễ hội (chưa kể một số lễ hội của huyện Mê Linh, tỉnh Vĩnh Phúc mới nhập về Hà Nội). Với con số này, có thể khẳng định rằng, Hà Nội là

nơi tập trung lễ hội dày đặc và phong phú vào bậc nhất cả nước. Hiện nay, Hà Nội bao trọn xứ Đoài, có sự tham gia của xứ Bắc và xứ Đông cùng một phần của Sơn Nam thượng... Đây là những khu vực chứa đựng nhiều giá trị văn hóa quý giá của tứ trấn trong cái nôi văn hóa lâu đời của vùng đồng bằng Bắc Bộ [3].

Trên thực tế, lễ hội diễn ra ở Hà Nội không nằm ngoài hệ thống lễ hội Việt Nam, nói cách khác, lễ hội ở Hà Nội đều phản ánh tính cách, đặc trưng lễ hội Việt Nam ở vùng đồng bằng sông Hồng. Tuy nhiên, đặt trong bối cảnh đô thị hóa đã và đang diễn ra hơn một trăm năm nay, nhiều khu phố ở nội thành vẫn giữ được hồn cốt của làng xã xưa như các thiết chế văn hóa lâu đời: đình, đền, chùa, miếu, phủ, nhà thờ họ... những hoạt động truyền thống của dòng họ, phe giáp, xóm làng. Xét về bản chất, lễ hội dân gian Hà Nội vẫn là lễ hội ở quy mô làng, do một làng đứng ra tổ chức, các lễ thức trong hội làng gắn liền với đời sống tinh thần của người làm nghề nông, với nền văn minh nông nghiệp lúa nước. Chẳng hạn, nhiều lễ hội ở bốn quận nội thành (đất kinh đô cũ) như hội làng Hồ Khẩu ở quận Tây Hồ có trò “bắt chạch trong chum”, phản ánh tín ngưỡng phồn thực; hội chùa Láng ở quận Đống Đa có mục đốt pháo “đấu thầu” là sự kết hợp của hai lễ tiết cổ: tiếng pháo tượng trưng cho tiếng sấm, ước vọng cầu mưa thuận gió hòa và sự cố kết giữa những làng có mối giao hảo, kết nghĩa...[2].

Lễ hội ở Hà Nội tích hợp nhiều lớp tín ngưỡng, từ tín ngưỡng nguyên thủy của buổi đầu sơ khai đến tín ngưỡng tôn thờ danh nhân, tín ngưỡng du nhập từ nước ngoài. Điển hình là hội Gióng, vốn có ý nghĩa tái hiện sự kiện lịch sử, suy tôn anh hùng chống giặc ngoại xâm. Tuy nhiên, phủ lên lớp tín ngưỡng đó là nghi thức rước nước được tiến hành trọng thể vào ngày đầu tiên của lễ hội phản ánh tục thờ nước cổ truyền của cư dân nông nghiệp. Các bậc cao niên ở làng còn cho biết, trong đêm chính hội, làng cho phép trai gái tự do hát đối đáp, đùa cợt trên bãi sông Đuống mà không chịu sự ràng buộc của phép tắc phong kiến. Điều đó phản ánh lớp tín ngưỡng xa hơn đó là tín ngưỡng phồn thực, cầu mong sự sinh sôi nảy nở của con người và vạn vật của cư dân nông nghiệp.

Lễ hội ở Hà Nội không phân định rạch ròi hai phần “lễ thức” và “hội hè”. Yếu tố “đạo” và “đời”, tín ngưỡng linh thiêng và sinh hoạt đời thường luôn đan xen vào nhau, điều này được chứng minh trong lễ hội làng La Khê (ngoại thành Hà Nội). Giữa lúc lễ tế đang tiến hành trang nghiêm thì đèn vụt tắt, trai gái được tự do đùa giỡn nhau. Hay lễ hội “rước vua già” làng Thụy Lôi (làng Nội), huyện Đông Anh, sau khi bái vọng thánh Trần Võ, kiệu vua (tượng trưng hình ảnh An Dương Vương) rước về đình thì diễn ra cuộc đối đáp giữa vua và ông xã, xem như một hoạt cảnh chèo mang lại không khí vui vẻ, thể hiện sự hòa quyện giữa yếu tố nghiêm trang của phần lễ với sự xuông xả của cuộc sống thường nhật.

Thời gian tổ chức lễ hội ở Hà Nội tập trung chủ yếu vào dịp xuân - hè, với 1070 lễ hội ở Hà Nội, tính trung bình tháng nào cũng diễn ra vài chục lễ hội. Hai Hội lớn mở muện nhất là hội Gióng (mùng 9 tháng Tư) và hội Chèm (ngày 15 tháng Năm). Các lễ hội thể hiện đa sắc thái về đối tượng thờ cúng, nghi thức tế lễ, không gian văn hóa, diễn xướng dân gian... nhưng điểm chung của các lễ hội là thể hiện ước vọng của người dân như tạ ơn trời đất, tổ tiên, thánh thần, cầu mùa màng tươi tốt, mừng nhân khang vật thịnh... Ngoài ra còn phản ánh tục cầu mưa, tín ngưỡng phồn thực như trò chơi “bắt chạch trong chum” ở làng Hồ Khẩu; trò diễn “cướp dò hoa tre” trong lễ hội Gióng ở Sóc Sơn. Que tre được vót sơ một đầu (hoặc tết bằng nan tre) được rước từ các làng đến đền Sóc, chỉ để một dò ở đền chính để thờ, còn lại sau khi tế xong, chủ lễ tung dò hoa tre cho nhân dân tranh cướp, ai lấy được coi đó là may mắn. Theo các bậc cao niên trong làng, dò hoa tre tượng trưng cho roi ngựa của Thánh Gióng, với các các nhà nghiên cứu, dò hoa tre gợi nhắc chiếc đuă vót sơ cắm ở bát cơm đặt trên quan tài của người vừa mất, là biểu trưng của linga (mang ý nghĩa phồn thực, cầu mong sự tái sinh).

Lễ hội ở Hà Nội mang đậm yếu tố đặc trưng của đô thị, có sự giao lưu, tiếp biến, chất lọc tinh hoa văn hóa của bốn phương tụ hội, làm nên nét thanh lịch của đất Kinh Kỳ. Chẳng hạn, trong lễ hội chùa Vua (quận Hai Bà Trưng), ngôi chùa duy nhất ở Hà Nội thờ Đế Thích (dịch từ

chữ Indra), trên đất nước Việt Nam chỉ có Hà Nội và ở tỉnh Hải Dương xuất hiện ngôi chùa thờ riêng nhân vật này. Xưa, theo quan niệm của người Ấn Độ, nhân vật Đế Thích được coi là vị thần (deva) tượng trưng cho sức mạnh, là vị vua của sáu sắc. Sau khi hòa nhập Brahma, Đế Thích được tôn là vị thần tối cao của đạo Blamôn, sau này trở thành vị thần bảo vệ đức Phật [2; tr.143]. Tuy nhiên, nếu như trước đây, ban thờ ở chùa Vua chỉ có tượng Đế Thích, thì gần đây, các Phật tử ở làng đã rước thêm một số tượng thờ tại chùa như tượng Thích Ca, A Di Đà. Chùa Thịnh Yên (phố Huế, quận Hai Bà Trưng) cũng là nơi thờ Đế Thích, song ở đây, nhân vật này được khoác thêm ý nghĩa mới, tôn vinh thành vị vua cờ. Hàng năm, hội chùa vua làng Thịnh Yên (ngày 9 tháng Giêng) nhân dân mở hội thi cờ. Các kì thủ khắp nơi tụ hội về đây đua tài, trở thành lễ hội lớn vùng Đông Nam kinh thành Thăng Long. Sự phối thờ các nhân vật trên ban thờ Phật ở chùa Vua thể hiện sự tiếp biến trong văn hóa của cư dân đô thị, lễ hội thi cờ ở làng Thịnh Yên thể hiện nét thanh lịch của người Tràng An.

Lễ hội ở Hà Nội mang tính đồ sộ, hoành tráng. Nhiều hội lúc đầu quy mô ở cấp làng, sau với ý nghĩa và sức hấp dẫn của hội đã thu hút đông đảo khách thập phương tham dự, trở thành hội có quy mô cấp vùng. Hội bơi thuyền ở làng Đăm (Tây Tựu) là một ví dụ, sân khấu là khúc sông Nhuệ dài hàng nghìn mét, số lượng người tham dự lên tới vài trăm, thậm chí có năm lên tới hàng nghìn người. Hội rước vua giả làng Nhội (Đông Anh) sân khấu diễn ra trên núi, đồi, đồng, ruộng, có kịch bản, nhân vật, tình huống như một vở diễn quy mô lớn. Hội chùa Láng (Đông Đa) quy tụ các làng Mọc, làng Nhược Công, làng Cót, làng Vòng ở hai bờ sông Tô Lịch tham gia. Trong lúc làng Láng đốt pháo (thăng thiên, pháo chuột) thì nhân dân ở chùa Thánh Tổ (làng Dịch Vọng) cũng đốt pháo bắn trả, pháo đi, pháo lại rầm rộ cả không gian, tiếng cười vang khắp vùng. Màn đốt pháo kết thúc, người ta mới tổ chức đám rước từ làng Láng lên chùa Hoa Lãng. Có thể nói, hội chùa Láng thể hiện hai ý nghĩa: thứ nhất, đám rước với nghi lễ và đạo cụ hoành tráng, thể hiện cho hào quang của một nghi thức triều đình ở vùng đô thị (vùng Láng - Cót là cửa phía Tây của kinh thành Thăng Long, nơi các đoàn vua quan phong kiến thường đi tuần du, hành hương, chinh chiến...). Thứ hai, ngoài việc diễn lại mối hận thù giữa Từ Đạo Hạnh với Đại Diên, tiếng pháo trong màn đốt pháo “đấu thầu” không chỉ thể hiện sự qua lại, tinh thần giao hảo, cố kết giữa các làng mà tiếng pháo còn tượng trưng cho tiếng sấm, mang ý nghĩa về tục cầu mưa cổ xưa của cư dân nông nghiệp [2].

Có thể nói, lễ hội truyền thống đóng vai trò quan trọng trong đời sống sinh hoạt của con người ở đô thị có hàng nghìn năm lịch sử như Hà Nội. Bên cạnh đáp ứng nhu cầu đời sống tâm linh cho hàng triệu người dân đang sinh sống ở đây, lễ hội còn làm phong phú thêm các loại hình di sản văn hóa của thành phố. Cứ mỗi độ xuân về, có lẽ bất cứ một người dân nào sinh sống và làm việc ở Hà Nội đều đã từng một hoặc nhiều lần tham dự lễ hội trong và ngoài Thủ đô. Không chỉ vậy, người dân ở mỗi khu phố, làng xã đất Kinh Kỳ luôn ý thức trong việc tôn vinh, gìn giữ giá trị văn hóa đặc sắc trong lễ hội làm cho lễ hội ngày càng có sức hút đặc biệt tới du khách trong nước và quốc tế. Ngày nay, lễ hội còn trở thành sản phẩm du lịch văn hóa độc đáo không chỉ góp phần quảng bá hình ảnh về mảnh đất và con người Thủ đô mà còn giúp cho người dân tăng nguồn thu nhập qua việc cung ứng các loại hình dịch vụ (ăn uống, nghỉ ngơi, giải trí, trao đổi mua bán sản phẩm,...) đáp ứng nhu cầu của du khách khi trải nghiệm lễ hội và các sản phẩm văn hóa đa dạng của mỗi địa phương.

2.2.2. Những bất cập trong việc lựa chọn lễ hội tiêu biểu giảng dạy ở bậc Tiểu học

Nhìn vào chương trình chi tiết của nội dung giáo dục địa phương thành phố Hà Nội do Sở Giáo dục và Đào tạo ban hành, giáo dục lễ hội ở Hà Nội chỉ được đưa vào chương trình ở bậc Tiểu học. Tuy nhiên, bậc Tiểu học, ở chủ đề 2, nội dung này bao gồm hai mảng: lễ hội và nghệ thuật truyền thống (không phải chỉ dạy riêng về lễ hội). Mặt khác, không phải tất cả học sinh các khối lớp ở Tiểu học đều được học nội dung về lễ hội mà chỉ có học sinh lớp 1, 2, 4 được học, các khối lớp 3, 5 học sinh được học về nghệ thuật truyền thống (nghệ thuật múa lân sư rồng - lớp 1 và nghệ thuật ca trù - lớp 5). Với chủ đề lễ hội, nội dung được phân chia cụ thể cho từng khối lớp:

lớp 1 học lễ hội Phù Đổng Thiên Vương; lớp 2 học lễ hội Tản Viên Sơn Thánh, lớp 4 học lễ hội Cổ Loa. Vấn đề đặt ra ở đây là, người biên soạn cần nắm rõ và xác định tiêu chí để lựa chọn các lễ hội và nội dung giảng dạy về lễ hội khi đưa vào chương trình của từng khối lớp. Trên thực tế, còn rất nhiều lễ hội tiêu biểu, mang đặc trưng của lễ hội ở đô thị chưa được đưa vào chương trình: lễ hội đền Đồng Cổ (hội thè trung hiếu - mang tính chất lễ hội cung đình); lễ hội; lễ hội chùa Láng (vừa dân gian vừa cung đình, có quy mô vùng); lễ hội “rước vua giả” hay “rước vua sống” (Thụy Lôi, Thụy Lâm, Đông Anh) có nhiều nét đặc sắc mang nhiều ý nghĩa (gắn giữa “đời” và “đạo”, có nghi thức “chém bạch kê tinh”, có tục hèm kiêng màu trắng trong lễ hội),... Mặt khác, lễ hội ở Hà Nội có nhiều đặc trưng, có vai trò, ý nghĩa quan trọng trong đời sống cư dân Thủ đô nhưng chưa được trang bị đầy đủ cho học sinh tất cả các khối lớp. Bởi lẽ, học sinh ở cấp Trung học cơ sở và Trung học phổ thông càng cần được trang bị nhiều kiến thức về lễ hội vừa giáo dục ý thức tự hào nhằm tôn vinh, bảo vệ di sản văn hóa tinh thần vừa hình thành ý tưởng phát triển kinh tế địa phương như khai thác các loại hình du lịch văn hóa, cung ứng dịch vụ lưu trú, dịch vụ ẩm thực, dịch vụ thuyết minh tại điểm, dịch vụ truyền thông các sản phẩm văn hóa của địa phương. Điều này cũng góp phần định hướng nghề nghiệp rõ nét cho học sinh ở khối Trung học.

Yêu cầu cần đạt với bài học về lễ hội Phù Đổng Thiên Vương ở khối lớp 1 chủ yếu cho học sinh nhận biết và gọi tên được một số lễ hội truyền thống tiêu biểu tại nơi mình sinh sống. Học sinh mô tả được lễ hội truyền thống với thầy cô, bạn bè và gia đình. Với học sinh lớp 2, khi học về lễ hội Tản Viên Sơn Thánh yêu cầu học sinh biết được các hoạt động chính trong lễ hội truyền thống tiêu biểu ở địa phương và giới thiệu với người thân trong gia đình. Ở lớp 4, học về lễ hội Cổ Loa, yêu cầu học sinh biết cách giới thiệu về ý nghĩa, giá trị đặc sắc của lễ hội truyền thống ở địa phương. Từ đó hình thành tình yêu và niềm tự hào về những giá trị văn hoá tinh thần được bảo tồn qua nhiều thế hệ. Nhìn vào yêu cầu cần đạt, cho thấy, phần lớn học sinh mới được giáo viên cung cấp những kiến thức cơ bản về 3 lễ hội được lựa chọn và phù hợp với nhận thức với từng lứa tuổi, từng khối lớp. Tuy nhiên, hầu hết học sinh các trường ở Hà Nội chưa được trải nghiệm, tham quan tại lễ hội được học (có thể do khó khăn trong công tác quản lý học sinh khi đến lễ hội) nên học sinh chưa cảm nhận được không khí sôi động tên thực tế của lễ hội và những hoạt động hấp dẫn trong lễ hội ở các địa phương, do đó học sinh chưa ý thức niềm tự hào, hiểu được giá trị của lễ hội trong cuộc sống.

Một vấn đề nữa đặt ra trong việc giảng dạy nội dung lễ hội ở Tiểu học hiện nay là tài liệu hướng dẫn cho giáo viên. Năm học 2022-2023, chỉ có khối lớp 1, giáo viên được cung cấp cuốn “Tài liệu giáo dục địa phương thành phố Hà Nội”, các khối lớp còn lại (2, 4) giáo viên chủ yếu tự tìm hiểu, tự soạn để phù hợp từng chủ đề. Các giáo viên Tiểu học cho biết, hiện nay các khối lớp không có tiết dạy giáo dục địa phương riêng, nội dung này hiện được lồng ghép vào các tiết: Trải nghiệm hướng nghiệp, Đạo Đức, Tự nhiên - xã hội... Do vậy, các kiến thức được trang bị cho học sinh không liên mạch, không có tính hệ thống, chưa đủ để học sinh hiểu hết về văn hóa và các vấn đề khác của Hà Nội, nhất là nội dung về lễ hội. Ở cấp Trung học, ngoài lớp 6 (sử dụng bộ sách giáo khoa mới) đã có tài liệu giáo dục địa phương, các lớp còn lại chưa có sách cho giáo viên và học sinh, đặc biệt giáo viên gặp nhiều khó khăn khi triển khai nội dung giáo dục ứng với mỗi địa phương tại địa bàn mà ngôi trường tọa lạc.

2.3. Một số đề xuất nhằm tăng hiệu quả giảng dạy nội dung lễ hội trong chương trình Giáo dục địa phương thành phố Hà Nội

2.3.1. Một số đề xuất giảng dạy nội dung Giáo dục địa phương thành phố Hà Nội

Để có được nội dung kiến thức tốt nhất cho việc dạy nội dung Giáo dục địa phương hiện nay, trước hết, Sở Giáo dục và Đào tạo cần phối hợp chặt chẽ, khoa học với các chuyên gia, cơ sở giáo dục Đại học uy tín, các Viện nghiên cứu, Hội chuyên ngành để cùng bàn bạc, thảo luận và chung tay vào biên soạn nhằm có được bộ tài liệu khoa học, chính xác, thống nhất để ban hành cho các trường phổ thông.

Thứ hai, từ khâu kiểm tra, đôn đốc, hỗ trợ việc biên soạn đến khâu phê duyệt, thẩm định tài liệu dạy Giáo dục địa phương của Bộ Giáo dục và Đào tạo cần được thực hiện khẩn trương, quyết liệt để các địa phương sớm ban hành bộ tài liệu thống nhất cho các khối lớp ở các trường phổ thông trên địa bàn, nơi ngôi trường đó tọa lạc.

Thứ ba, về phương pháp giảng dạy, ngoài những giờ học lý thuyết trên lớp, các trường cần tích cực tạo cơ hội cho học sinh tham gia trải nghiệm thực tế về di tích, danh thắng, làng nghề... ở địa phương để học sinh hiểu sâu về di sản văn hóa ở địa phương mình, từ đó tăng thêm niềm hứng thú với môn học.

Thứ tư, Ủy ban Nhân dân Thành phố Hà Nội chỉ đạo Sở Giáo dục và Đào tạo cần tuyên truyền vai trò, tầm quan trọng của nội dung này cho giáo viên và học sinh, tổ chức tập huấn, đào tạo về kiến thức Hà Nội học, phương pháp giảng dạy đặc thù của nội dung này để giờ học thực sự hữu ích và hấp dẫn cả người dạy và người học.

Thứ năm, các trường phổ thông cần đưa ra các tiêu chí đánh giá giáo viên trong công tác giảng dạy nội dung Giáo dục địa phương, hàng kì Ban giám hiệu, tổ chuyên môn dự giờ, rút kinh nghiệm để đội ngũ giáo viên đảm nhiệm nội dung này có nhiều sáng kiến, đổi mới cách dạy và học với từng chủ đề của từng khối lớp.

Thứ sáu, Sở Giáo dục và Đào tạo, Phòng Giáo dục và Đào tạo các địa phương cần có hướng dẫn chi tiết hơn về cách kiểm tra, đánh giá nội dung này ứng với mỗi chủ đề để việc đánh giá được thực hiện khoa học, thống nhất và phù hợp với thực tế ở mỗi địa phương.

Sở Giáo dục và Đào tạo cần phối hợp với Sở Văn hóa và Thể thao Hà Nội triển khai cho các giáo viên hoạt động trải nghiệm tại các di tích, danh thắng, làng nghề, điểm du lịch... để giáo viên bổ sung kiến thức thực tế, là cơ sở để các trường tổ chức cho học sinh thực hành tại các di sản văn hóa ở Hà Nội, có như vậy việc dạy và giáo dục truyền thống địa phương và Hà Nội mới thực sự hiệu quả và có ý nghĩa đối với học sinh.

2.3.2. Một số đề xuất giảng dạy nội dung về lễ hội Hà Nội trong các khối lớp

Để việc giáo dục chủ đề lễ hội nói riêng, nội dung giáo dục địa phương thành phố Hà Nội nói chung được diễn ra đồng bộ ở các cơ sở đào tạo, thuận lợi cho cán bộ giáo viên khi truyền đạt kiến thức địa phương cho học sinh trong thời gian tới, xin đề xuất một vài ý kiến như sau:

- Các cơ quan chức năng cần khẩn trương tập hợp các nhóm chuyên gia, nhà nghiên cứu, nhà quản lý, giáo viên phổ thông cùng bắt tay xây dựng bộ tài liệu giảng dạy nội dung giáo dục địa phương (phần chung và riêng cho các lễ hội ở từng địa phương trên địa bàn Thủ đô).

- Thành phố chỉ đạo việc bồi dưỡng về kiến thức và phương pháp giảng dạy về kiến thức Hà Nội học trong đó có kiến thức về lễ hội cho những giáo viên đã, đang và sẽ đảm nhận việc giảng dạy nội dung giáo dục địa phương ở ba cấp: Tiểu học, Trung học cơ sở, Trung học phổ thông với thời gian, thường lượng, địa điểm, kinh phí phù hợp.

- Với các trường học, cần nâng cao nhận thức về vai trò của chủ đề lễ hội trong chương trình giáo dục địa phương với giáo viên và học sinh, để nội dung này thực sự được triển khai hiệu quả và hữu ích cho người học.

- Người dạy cần đổi mới phương pháp giảng dạy các chủ đề về lễ hội trong nội dung giáo dục địa phương ở Hà Nội học cho học sinh, tăng cường tiết trải nghiệm, thực hành để học sinh nhớ sâu và hứng thú với kiến thức được học.

- Các cơ sở giáo dục cần tăng cường mời chuyên gia đến nói chuyện các nội dung chuyên sâu về lễ hội, lịch sử, văn hóa truyền thống... của Hà Nội và ở mỗi địa phương, nơi các trường học tọa lạc.

- Các trường phổ thông nên tổ chức định kỳ các cuộc tọa đàm, cuộc thi viết/vẽ/thuyết trình các nội dung về lễ hội Hà Nội để học sinh phát huy thế mạnh bản thân,

Việc đưa nội dung giảng dạy về lễ hội vào chương trình Giáo dục địa phương thành phố Hà Nội là cần thiết, tuy nhiên cần có sách hướng dẫn tổng quát cách triển khai nội dung này ở từng khối lớp, từng cấp học nhằm phù hợp với nhận thức của học sinh, đáp ứng yêu cầu chuyên sâu ở mỗi cấp học. Chẳng hạn, với chủ đề lễ hội ở bậc Tiểu học chủ yếu giới thiệu về lễ hội thông qua các câu chuyện, truyền thuyết, cổ tích để giải thích sự ra đời của một số lễ hội tiêu biểu ở Hà Nội. Cấp THCS, ở chủ đề này học sinh cần nắm được diễn trình của một lễ hội truyền thống, các thành tố cấu thành nên một lễ hội. Ở cấp THPT học sinh cần nhận thức vai trò của cá nhân trong việc bảo tồn, tôn vinh các lễ hội truyền thống của địa phương; trên cơ sở đó học sinh sẽ đưa ra các việc làm cụ thể để quảng bá hình ảnh quê hương đồng thời khai thác giá trị của lễ hội và tín ngưỡng thờ nhân vật trung tâm của lễ hội để đưa khách du lịch đến tham quan, trải nghiệm tại địa phương.

3. KẾT LUẬN

Về bản chất, Hà Nội học là bộ môn khoa học mang tính tổng thể, liên ngành, nghiên cứu các khía cạnh về Hà Nội, từ lịch sử, địa lý, văn hóa, xã hội, chính trị, kinh tế, môi trường, pháp luật... phục vụ sự phát triển bền vững của Thủ đô. Tuy nhiên ở bậc Tiểu học, đội ngũ giáo viên đảm nhiệm việc giảng dạy lễ hội nói riêng, nội dung giáo dục địa phương thành phố Hà Nội nói chung hiện nay chủ yếu là giáo viên chủ nhiệm (bậc Tiểu học); giáo viên dạy môn Ngữ Văn, Lịch sử, Giáo dục công dân hoặc Cán bộ quản lý của trường (bậc Trung học)... Các giáo viên này đều chưa được đào tạo hay tham gia khóa bồi dưỡng nào về kiến thức và phương pháp giảng dạy Hà Nội học. Mặt khác, hiện nay mỗi cơ sở giáo dục lại triển khai việc giảng dạy nội dung giáo dục địa phương Thành phố Hà Nội với cách thức khác nhau. Có trường đã dành thời lượng 1 tiết/tuần để dạy kiến thức địa phương cho học sinh, nhưng có rất nhiều trường chưa dành tiết học nào dạy riêng về nội dung này. Một số trường Trung học, kiến thức giáo dục địa phương chủ yếu lồng ghép trong các tiết của môn học khác như: Ngữ Văn, Lịch sử, Giáo dục công dân... Do vậy, khi được hỏi, đa phần học sinh còn lơ mơ với nội dung giáo dục địa phương, thậm chí nhiều học sinh còn thể hiện thái độ “lạ lẫm” khi nghe về cụm từ này. Mặc dù các địa phương trên địa bàn Thành phố đã được Sở Giáo dục và Đào tạo chỉ đạo giảng dạy nội dung giáo dục địa phương từ năm 2018, tuy nhiên đến nay (2023), tình trạng “mạnh ai người nấy dạy”, “mạnh cơ sở nào, cơ sở ấy triển khai”, thể hiện sự thiếu thống nhất, chưa phù hợp với chủ trương đúng đắn và ý nghĩa giáo dục về truyền thống địa phương, trang bị kiến thức tổng hợp về Hà Nội, từ đó định hướng nghề nghiệp cho học sinh phổ thông trên địa bàn Thủ đô mà Bộ Giáo dục và Đào tạo đề ra.

Nguyên nhân chính xuất phát từ việc tài liệu giảng dạy chưa được cung cấp đầy đủ, thống nhất cho các địa phương; đội ngũ giáo viên chưa được đào tạo chuyên sâu về kiến thức Hà Nội học/ địa phương học; một mặt việc coi nhẹ tầm quan trọng của nội dung giảng dạy này ở một số trường phổ thông. Do vậy, thiết nghĩ, việc cấp bách hiện nay là Thành phố Hà Nội cần chỉ đạo sát sao hơn đến các cơ quan chức năng tiến hành biên soạn tài liệu về Hà Nội học, phục vụ trực tiếp cho việc giảng dạy các chủ đề trong nội dung giáo dục địa phương. Mặt khác, Thành phố tăng cường tổ chức lớp bồi dưỡng kiến thức và phương pháp dạy về Hà Nội học cho giáo viên đã, đang và sẽ giảng dạy nội dung giáo dục địa phương để môn học này thực sự hiệu quả và hữu ích cho học sinh phổ thông.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình giáo dục phổ thông năm 2018*
2. Nhiều tác giả (2010), *Bách khoa thư Hà Nội*, (tập 17 phong tục, lễ hội) Nxb. Thời đại
3. Lê Hồng Lý (2010), “Lễ hội Hà Nội - một cái nhìn tổng thể”, *Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật*, số 310, tháng 4/2010 và số 311, tháng 5/2010
4. Dương Văn Sáu (2004), *Lễ hội trong sự phát triển du lịch Việt Nam*, Nxb. Đại học Văn hóa Hà Nội.

5. Sở Giáo dục và Đào tạo Hà Nội (2022), *Tài liệu giáo dục địa phương thành phố Hà Nội, lớp 1 và lớp 6*.
6. Sở Giáo dục và Đào tạo Hà Nội (2022), *Đề cương giáo dục địa phương thành phố Hà Nội, lưu hành nội bộ*.
7. Kỷ yếu Hội thảo: “*Giáo dục địa phương thành phố Hà Nội: thực trạng và giải pháp*”, tháng 5 năm 2023, Trường Đại học Thủ đô Hà Nội.
8. Thông tư 22/2021/TT-BGDĐT Quy định về đánh giá học sinh THCS và THPT

CURRENT STATUS OF LOCAL EDUCATION TEACHING AND FESTIVAL THEMES IN HANOI IN CURRENT SCHOOLS

Abstracts: *The policy of including local education content in the general education program demonstrates the correctness and timeliness of the Ministry of Education and Training when recognizing the necessity of educating consciousness, ideology, and understanding of students about culture, history, geography as well as updated information about the economic and social situation of the locality where they live and study. However, the implementation of teaching local educational content in Hanoi city, including festival content at educational establishments, still has many problems. Using analysis, statistics and in-depth interviews, on the basis of comparing the content of festival teaching at the current elementary level, the author clearly points out the issues raised and proposes a number of recommendations for teaching and learning festival content in the Hanoi City Local Education program will be deployed synchronously, consistently, effectively and usefully for students in schools in the capital in the coming time.*

Keywords: *Teaching, festivals, local education in Hanoi city*